RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU CONGO
LE GOUVERNEMENT
JUSTICE PAIX TRAVAIL

MINISTÈRE
DE L'AGRICULTURE

LOLENGE YA MALAMU YA KO KAMBA MISALA MYA BILANGA O EKOLO CONGO

SANZA YA ZOMI NA MOKO 2022

CAFI
CENTRAL AFRICAN FOREST INITIATIVE

FONAREDD

PNUD
Au service des peuples et des nations

Organisation des Nations Unies pour l'alimentation et l'agriculture

LIYEBISI

LIYEBISI....4

NDIMBOLA YA MALOBA MPE MAKANISI BASALELI....6

I. BOYINGISI....8

o Mikano na mosala ya bilanaga, kolia malamu mpe ndenge esengeli....9

o Mikano na mbongwana ya bileko oyo ekotisi mbeba na mosala ya bilanaga....9

2. LOLENGE NINI MPE BOKASI NINI....11

2.1. Likambo ya mabele....12

2.2. Kobota mbuma, boboti mbuma mpe nzela mpe mayela ya mosala....13

2.3. Bokengi mpona kolia malamu mpe na ndenge esengeli....14

2.4. Mosala mwa mbulamatari....15

2.5 Bopesi mosolo na etuluku ya mosala....16

2.6. Mpako ya mbulamatari mpe mpako isusu....16

2.7. Bisaleli bikosalisa mpo ya kobota mbuma....17

2.8. Kogamisa basi....17

3. MIKAKATANO....17

4. LIKANISI....19

5. LOLENGE YA KOSALELA....20

5.1. Lolenge ya « kokolisa mayele ya mosala »....20

5.2. Lolenge ya « kokamba malamu »....21

5.3. Lolenge ya Kosangisa Batu Banso....23

5.4. Lolenge la boyangeli etuka, bozwi zamba mpe mai....25

5.5. Lolenge mboka ekabwani na biteni mpo na kobakisa mantomba ya lokumu....28

6. NTINA YA MWANGO MWA BOLONI NA LOLENGEYA BOUMELI NA BOLANDAKA MOBU 2030....30

6.1. Mwango likonzi....30

6.2 Myango ya mike mike....30

6.3. MabongisI....31

7. MISALA MYA LIBOSO MPENZA....33

8. MPOYA KOKOMA NA LOLENGE LA SIKISIKI MWANGO MYA BOLONI BILANGA YA KOUMELA....34

9. BOYEBI NA BOLAMU BISIKA YA BOZWI MAKOKI TO MISOLO....35

10. LOLENGE YA KOLANDELA....36

LIYEBISI

Ezali mpo ya ngai esengo monene ya kotalisa mokanda ya Lolenge ya malamu ya kokamba misala mya bilanga o Ekolo Congo Demokratiki. Kotalisa oyo, nazali kosala yango yambo mpenza na nkombo ya Ye mei **Félix Antoine Tshisekedi Tshilombo**, Mokambi ya Ekolo, oyo azali kolobela lolenge mosusu ya sika mpoya kotombwama ya mambi matali bilanga, o nzela ya likanisi ya ye « ya Bolongi ya mabele na esika ya nse ya mabele ».

Na zali kosala yango mpe na nkombo Mokambi wa yambo ya mbulamatari ya Ekolo Congo oyo ekambemi na **Jean Michel Sama Lukonde**.

Na nzela ya bokambemi oyo mpe na bolai ya bosalemi na yango, mbulamatari ya Ekolo ekoki na ntina na yango kosepela na ndenge ekokisi oyo alobaki : « kopesa na ekolo likanisi lyoko ya boponi ba nzela isangisi bato banso mpo ya bokambi misala ya bilanga ».

Ezalaki mpo na ye ete bokambemi oyo etongama na ngonga moko oyo ebongisami mpo ya boyei ya basali banso balongobami mpo ya botombwami ya mosala ya bilanga, mpo été mposa na bango ebima mpe endimisama na kati ya mokanda moye.

Lolenge ya bokambemi oyo ekomami kouta na makanisi mpe makebisi ya moko na moko na kati ya baye basanganaki na nzela ya bituka 26 ya ekolo mpe epai ya ba nganga mayele ya ndenge ne ndenge ya ekolo mobimba mpe ya ba paya. Yango ezali solo, esaleli yoko ya motuya mpona Ekolo na biso.

Nazali ko likya été, esaleli oyo ekotombola misala ya bilanga na Ekolo na biso Kongo mpo na kosilisa nzala, ko tombola bozui ya basali bilanga mpe ko batela zamba na biso. Mpo na yango, Ekolo na biso Congo ekokokisa liloba ya ye ya kozala « ekolo eyano na molongo mobimba ».

Eteni ya mosala moye eko sunga mpo na bobongoli mibeko mitali misala ya bilanga.

Se bongo, makambo ya motuya oyo emonani na lolenge ya ko kambama ya mosala ya bilanga esengeli etiama na mosala na kati na eteni yoko yoko.

Lolenge ya malamu ya kokamba misala mya bilanga na Ekolo RDC elingaki kosalema te soki bakambi ya ekolo ya biso bamipesaki mobimba te. Elingi koloba : mokonzi ya Ekolo, basali mibeko, mbulamatari ya ekolo mpe ya bituka.

Na yango na pesi matondi na nkombo ya mokonzi ya Ekolo mpe bato banso ba leta to te, ba nganga mayele, baluki luki mpe baye banso batiaki maboko pene pene na mibu misato mpo été mokanda moye molata nzoto lelo.

Na sepeli na lolenge mosala oyo esalemi kobanda libandeli kino suka na lolenge oyo ya mabongisami ya masanga ndenge na ndenge ya ba oyo basalaki mosala ya kokoma lolenge ya kosala mosala ya bilanga na ekolo.

Mosala oyo esalemi na biso moko te, na yango nazali ko pesa matondi mingi lisusu na ba ndeko banso basungaki mpe bazali ko koba kosunga biso na mayele ya mosala mpe na misolo, mingi mpenza : **FONAREDD**, na nzela ya likanisi **CAFI**, **FAO**, mingi mpenza mbulamatari ya Ekolo ya Norvege.

Na tondi mpe lokola basali ya Minitele ya ngai o nzela ya seketele mokonzi, mpe balandeli misala ya bituka mpo ya lolenge bamipesaki mpe basololaki na ebandeli tee na suka ya masolo.

Na suka napesi matondi na etuluku ya mayele ya mosala oyo ebongisamaki na kati ya Minitele ya mosala ya bilanga mpo ya kozala pembeni ya mosala moye. Mosala ya etuluku ya mayele ya mosala oyo ezalaki ya mayele mpe endimamaki mingi.

Désiré M'zinga Birihanze

Kalaka Mokonzi, moyangeli, mokambi misala mia Bilanga

NDIMBOLA YA MALOBA MPE MAKANISI BASALELI

- **Mosala ya bilanga :** Lisanga ya misala etali boboti mbuma ya milona, bokokoli bibwele mpe bolobi mbisi.
- **Mosala ya bilanga ya koumela :** Lolenge ya kosalela kolona oyo ekotosa makonzi minei (esika ya kobikela, bozui ya bato, kolia na komela mpe lolenge ya kokamba) mpe ekoyanola na mposa ya batu ya sik'oyo kasi ekobebisa te makoki ya boboti mbuma ya bato ya mikolo mikoya nsima.
- **Mosala ya bilanga na masini :** Lisanga ya misala ya milona ya monene oyo ekosala mosala na esika ya monene mpe ekobota mbuma ebele mpenza, mingi mingi na biteni ya mambi na ntina (boboti mbuma, bobongoli, koteka)
- **Esaleli :** Lolenge ya kokamata eteni moko ya boyebi to ya mosala engebene na ndenge moto akanisi mpe na zela akolanda.
- **Esika ya boboti mbuma :** Esik aya kolona milona ya kosangana oyo ebongi na bileko ya moke moke na ndenge balobaka mpe ekopa makoki ya kokota na pete mpo ya mombongo ya biloko mpe ya bisaleli ya milona, ya ndobo to mpe bobokoli bibwele.
- **Biodiversité :** Lisanga ya bikelamo ya ndenge na ndenge (bikelamo ya moke moke mpenza, nzete, mbisi mpe nyama) ekobika na kimia na esika moko boye.
- **Mbongwana ya bileko :** Bobaluki ya molunge na malili mpe ndenge ya koleka na eleko y ambula to elanga na ngonga ya molai.
- **Ecosystème :** Liboke oyo esangisi esika mpe bikelamo oyo ezali kobika wana.
- **Zamba :** Mpoya liyeboli ya REDD+ na RDC zamba ezali esika nyonso ya 0,5 % oyo ezali na ba nzete ya molai eleki 6m ekozwa 30% ya bonene ya yango.
- **Bolobi mbisi lolenge ya kala :** Bolobi mbisi ya mingi te, ya kosalela masini mingi te, mpe ya mosolo ya kosalela moke.
- **Bolobi mbisi na mai ya moke :** Mosala ya bolobi mbisi esalami na mbu mpe miluka te.
- **Poilitiki ya milona :** Lisanga ya makanisi gouvenema epesi mpo

ya kotia maboko na misolo, na mibeko minene mpe mibeko mike mpo ya kokende liboso ya etuluku ya mosala ya milona.

- **Mosali ya misala :** Moto amonanaka te to moko akomonana oyo azali na mposa mosala mpo ya kozwa lifuta.
- **Kolia malamu :** Lolenge oyo esali ' te bato banso bakoki kozwa biloko ya kolia ekoki mpo ya libela, ya solo mpe na ndenge esengeli oyo ekokani na mposa ya kolia ya bango mpe na bilei balingaka epai ya bango mpo ya kobika nzoto kolongono mpe makasi.
- **Bonsomi ya kolia :** Makasi mpo ya gouvenema kokota koleisa malamu bato banso ya ekolo y aye mobimba.
- **Lolenge ya kosopa mai :** ndenge ya kokomisa mai na milona (bonyakeli, litanga na litanga, kotindika)
- **Lolenge ya kolona :** Lisanga ya nzela ya kosalela oyo epesami na mapango oyo baloni mpo ya kosalela mabele na ntina ya kobimisa milona miye mizali na ntina mpo ya moto.
- **Zone agroécologique :** Zone oyo ezali na bilembo ya kobikela ya bikelamo ndenge moko (eleko, mabele ndenge moko) mpe ezali na makoki kaka y aye moko mpe na mikakatano mpo ya kosalela mabele.
- **Zone ya zamba :** Etando oyo basali naino te oyo ezali minigi na ba nzete.

1. BOYINGISI

République Démocratique ya Congo (RDC) emipesi likanisi ya komona mosika mpona ntombuama na yango. Na bokomi ya buku PNSD ya bozwui ya bato mpe kobika kin' o mobu 2050, endimami na sanza ya zomi na mibale 2020 na mbulamatari ya Ekolo ya Congo. Na likanisi ya mayele ya monene, mbulamatari ya Ekolo Congo ezali na mposa ya kobongola moke moke ekolo na biteni bisato biye bikolobela ntina iye :

- Kotia République Démocratique ya Congo na esika ya bikolo ya bozwi na katikati (PRI) tee kokoma mobu 2030 ;
- Kokomisa République Démocratique ya Congo ekolo ebandi kotombwama tee mobu 2030 ; mpe
- Kotia République Démocratique ya Congo na esika ya bikolo ya kotombwama na 2050.

Na nzela ya myango ya mboka mobimba ya mayele ya kotomwama (PNSD) ya bozwi ya bato mpe kobika, mbulamatari ezali nsima ya mposa ya mbongwana ya misala ya milona mpo ya kosilisa bobola. Ezali na likanisi ya kotombola eboteli na ye ya mbuma ya milona na kosalelaka makambo ya sika, elongobani na bozwi ya bato, endimisami na lolenge ya kobika mpe ebongo na esika ya kovanda ya koumela mpo ya kosilisa nzala, koleisa bato malamu, kobongisa lolenge ya kolia malamu ndenge esengeli mpe kobunda makasi mpo ya kosilisa bobola.

Lolenge ya malamu ya kokamba misala mya bilanga o Ekolo Congo (PAD) ezali na molongo ya makambo ya sika na lolenge ya ekolo mobimba, biloko ya pembeni mpe bikolo binso mpo ya kopesa eyano na maye mbulamatari elingi mpe bato banso ya ekolo Congo.

Ekopesa nzela na bobongoli mikanda etali mibeko minene mpe mibeko ya moke ekoya ezali mpenza oyo ekobakisa to ekoki kobongola mobeko motali makonzi ya yambo matali mosala ya bilanga ya mwa ya 24/12/2011.

Ezali kosalela mikano oyo etangemi awa na nse, etali kolia malamu mpe ndenge esengeli, kobongisa ndenge bato bazali kobika mpe mbongwana ya bileko oyo République Démocratique du Congo andimaki, esengeli koyeba :

- **Mikano na mosala ya bilanga, kolia malamu mpe ndenge esengeli**
    - Likita ya bikolo ya pembeni mpe ya Aflika na mosala ya bilanga, na esika ezalaka ya FAO na Roma (Italie), ya ndulu na bolai nyonso mpo ya kotombwama ya sola ya bilanga ya Aflika (PDDAA), mwa 9/06/2002 ;
    - Mikano ya Maputo mpo ya mosala ya bilanga mpe kolia malamu, endimamaki mwa 11 /07/ 2003 na Maputo (Mozambique) ;
    - Mikano ya Malabo etali kokola mpe kobongo noki noki ya mosala ya bilanga na Aflika mpo yo bofuluki na banso mpe ndenge ya kobika ya malamu mpenza, endimami na sanza ya motona 2014 na Malabo 5guinné Equaotoriale) ;
    - Miango likonzi ya bosololi ya lisanga ya bikolo binso mpo ya kotomwama ya koumela 2020 – 2024 na ntina ya kotombwama ya koumela (ODD), esalemi na 2016 ; mpe
    - Mikano ya lisanga oyo etali ya kolia, endimami mwa 23 mpe 24 sanza ya libwa 2021, na New-York ;
- **Mikano na mbongwana ya bileko oyo ekotisi mbeba na mosala ya bilanga**
    - Mokanda ya mombongo ya bikolo binso ya bikelamo ya lisanga ya ba nzete mpe ya niama oyo azali kokenda na kosila (CITES), mondimami na mokolo mwa 3 sanza ya misato 1973 na Washington (USA) mpe motiami linzaka mwa yambo sanza ya zomi 1976 ;
    - Mokanda ya Mboka Vienne oyo ebatelaka bikelamu binso (couche ya ozone), Mokanda ya Boyokani ya Londres mpe ya Mboka Montreal, mondimami na mwa 24 sanza ya misato 1985 mpe motiami linzaka na mokolo mwa 8 sanza ya libwa mobu 1994 ;
    - Mokanda ya kobundisa bokauki ya zamba mpe ya mai, mondimami na mokolo mwa 17 sanza ya zomi mobu 1995 na Mboka Paris (France) mpe motiami linzaka na mokolo mwa 11 sanza libwa mobu 1997 ;
    - Mokanda ya lisanga ya bikolo mpo ya boike ya bikelamo bizali na bomoi, mondimami mwa 4 sanza ya motoba 1992 na Rio de Janeiro (Brésil) mpe motiami linzaka mwa

15 sanza ya libwa mobu 1994 ;

- Mokanda likonzi ya bikolo binso mpo ya mbonguana ya bileko mondimami Mokanda ya bikolo binso mpo ya boyike ya bikelamo bizali na bomoi, mondimami na mokolo mwa 4 sanza ya motoba mobu 1992 na Mboka Rio de Janeiro (Brésil) mpe motiami linzaka mwa 8 sanza ya zomi na mibale 1994 ;
- Mikano ya New-York mpo ya zamba, mondimami mwa 23 sanza ya libwa mobu 2014 na mboka New-York (USA) mpe motiami linzaka na mwa 12 sanza ya zomi na mibale mobu 2014 ;
- Mokanda ya boyokani ya mboka Paris mpo ya bileko (Co-Per), mondimami mwa 12 sanza ya zomi na mibale 2015 na Paris (France) ; mpe
- Makomi mabongisami na ekolo mobimba mpo ya kobundisa mbonguana ya bileko, mandimami na mobu 1997 mpe mabongwami na sanza ya zomi na mibale mobu 2021 mpo ya eleko 2021-2030.

Lolenge ya malamu ya ko kamba misala mya bilanga o Ekolo Congo oyo elekaki na nzela ya baye bayekola lolenge ya kosalela yango mpe ekotisaki makanisi oyo basalelaka na nzela ya mikano ezuami mpo ya kobatelama ya bato mpe etando na bango. Yango etindamaki na mokano likonzi ya bikolo binso. Yango ebosani te mosala ya basi mpe ya ba Twa (PA) mpoya ko kokisa esaleli ya malamu mpe ya kokabola ndenge ekoki nkita ya ekolo.

Mpo ya kosukisa, lolenge ya ko kamba oyo elekaki na masolo mpo ya botuni makanisi ya bayi mboka na bikuka 11 oyo etali lolenge ya ko salela mabele ya ntina mpenza na kati ya Ekolo.

Bitinda oyo ezuami sima ya botuni yango ekotaki na misala ya ekolo mobimba miye mibongisaki mpe mindimisaki yango.

Lolenge ya kokamba oyo ekopesama na bolai na kati ya myango nyonso ya ekolo mobimba mpe ya bituka mpo ya kosalela na mosala ya bobongisi lolenge ya kosalela biteni ya mabele.

Bituka biye bitikalaki kozua myango mya botombwami bwa bobongisa yango engebene na oyo elobami na mokanda moye.

2. LOLENGE NINI MPE BOKASI NINI

République Démocratique ya Congo ezali moko kati na bikolo binene ya Aflika miye mizuami na nse ya biliki ya Sahara, ezala na bonene bwa yango (2.345.410 km^2) mpe bavandi na yango (95.784.841).

Yango Ezali na biteni ya bitando ya mabele kitoko mpo ya kolona 80 milioni kati na yango ezali na 4 milioni ya mabele oyo bakoki komeme mayi uta bibale na miluka ebele, bitando ya kobokola bibwele mpe bisobe binene oyo bikoki koleisa koleka 40 milioni ya bibwele ya minene, mayi makoki kokolisa 700.000 toni ya mbisi na mobu moko.

Na makoki mana, RDC ezali na makoki ya koleisa bato penepene ya milliards mibale na mokili mobimba. Makoki mana nanu matiami na mosala te na lolenge été mboka ezali ko bika mingi na bosombi biloko ya koliya na mboka ya ba mpaya mpe na lolenge été bokono bwa nzala bozwami o mboka mpe ebele na bato baliaka malamu te.

RDC ezali mpe lisusu na etando ya zamba ya nzete ya molai ya monene ya koleka ya Bassin ya Congo, mpe ba zamba na ye ya ba nzete ya mokuse ezali mpe ebele. Ezali 130 milioni ya biteni ya metele monkama ya zamba, elingi koloba 60% ya bonene ya ekolo mobimba.

Ata ko makambo ya mbongwana ya bileko (changement climatique) ezali mayi mpe nse ya mabele na yango ezali kitoko mpenza kasi ezali kosalema moke mpenza.

RDC ezali komona bobele zamba na ye ezali se kosila, mingi mpenza na « bisika misala mizali mingi » oyo ezali liziba ya biloko mpo ya bingumba binene mpe bisika bya kobota mbuma ya milona na mosala ya bilanga nsima ya kotumba zamba.

Katikati na mobu 2000 kino 2010, ba nganga mayele bapesaki motango ya 0,23% mpona mobu moko, yango ezali eteni ya zamba oyo ezali kolimwa na RDC. Motango mona mozali komonana moke, kasi emonani été mobu na mobu eteni ya zamba oyo ezali kolimwa ezali 500.00 ha ya nzete ya zamba.

Lolenge zamba lozali kolimwa mpe bisaleli biye bizali kobebisa bisika bya kovanda lolenge emonisami mobu na mobu ekoki ko bebisa kati na mibu mokama ba nzete ya zamba nionso mpe bisika zamba ezali na bopolo (tourbière) koleka soki eloko moko esalemi te.

Ntina ya monene ya kosila ya zamba (Stratégie Cadre Nationale REDDt 2012) ezali mosala ya bilanga oyo esalemi na bokati mpe botumbi nzete, yango ezali kolakisama mobu na mobu na ndenge bato bazali kobakisama.

Boye, na motango ya kobakisama ya bato ya 3% na mobu, kasi mbano ya kobota mbuma ya milona ezali te mpe mbongwana ya makasi na ndenge ya kobota mbuma, mposa ya bisika ya kolona, mposa ya biloko ya kolia mpe mposa ya koni ya kolambela emati mbula mibale na mibu 25 nyonso.

Mbongwana ya motindo boye ekoki kozala na mbemba ya makasi na ndenge mbula ekonoka, na bolai ya kosila ya zamba, mpe ya kobeba ya mabele, na kobota mbuma ya milona mpe na kolia ya malamu.

Lolenge ya makambu oyo ekotisi mbeba ya minene kaka na bileko te, kosila ya zamba ya Ekolo Congo ekoki mpe ko kotisa mbeba na bozwi mpe bomoi ya bayi mboka bango moko mpe ya kolia na bango lolenge losengeli. Kobatelama ya yango ezali bongo na ntina ya liboso mpe na lombango (nokinoki) na ko talela makambu maye.

Ntina eye ekomami polele na mayele ya kosala likonzi ya ekolo mobimba ya kokitisa mopepe ya mabe (ba emisio ya karbone) oyo euti na kosila ya zamba mpe ya kobeba ya (2012) mpe na myango ya kopesa misolo REDD+ ya mobu 2013, endimami na mbulamatari ya Ekolo RDC.

2.1. Likambo ya mabele

Bozwi mabele ezali ya ko kokana te kati ya bisika bato bazali mingi to mpe moke. Mpona bisika bato bazali mingi, bato ebele bazangi bisika ya kovanda mpe babandi kotelengana mpo ya koluka bisika mosusu ya kovanda.

Bisika binso bozui mabele ekomi mpasi likolo ya bizua zua ya mabele eyebani te, ndakisa na bingumba binene bazali kotala te mposa ya kozua mabele ya bato.

Lolenge mibale ya kobatela mabele, elingi ko loba mibeko ya leta mpe bikila ya bonkoko etalami te na maye matali bobongisi lolenge ya kosalela biteni bya mabele kati ya mboka na biso. Tina yango lolenge bazali kokabola mabele eyebani te.

Ezala na bisika oyo zamba na bikelamu ya bomoi ya motuya mpe na bisika oyo zamba esengeli ebatelama. Nde yango ntina zamba ezali kosila mpe mabele mazali ko kabolama mpe kosalelama na mobulu.

Kozanga kobongisa nzela ezali kopesa bokabwani ya bato na lolenge ya mabe mpe ezali kobakisa mposa ya bozwi mabele na bisika bizali pembeni yaba zando mpe bizali kozwa biloko malamu.

Esengeli mpe kolobela mikakatano ya bozwi mabele (mikano mitali ko lona mpe mabele mpo na basaleli ndenge na ndenge oyo basalaka misala ya bilanga, lokola moko kati na ba ntina ya minene ya bozangi kotombuama ya misala ya bilanga).

2.2. Kobota mbuma, lolenge ya kobotisa mbuma mpe nzela mpe mayele ya mosala

Atako makoki ma kolona mazali mingi, mbuma ya misala ya bilanga ezali moke mpo ya kosilisa mposa ya kolia ya bato banso na kotalela kobakisama ya motango ya bato moko monene mpo
Ekolo RDC ezali se kobika mingi na bosombi biloko ya kolia na biloko bisusu kouta na mboka ba mpaya, ndakisa fufu ya songo, masangu, sukali, niama mpe miliki.

Motuya ya biloko esombami na mboka ba paya oyo ezalaka 125,4 milioni ya dollars ya amerika (USD) na 1961 ekomi na koleka ya 2,5 milliars ya dollars ya amerika (USD) na 2019, lokola kobakisama moko ya 1894% (FAO, 2019). Biloko ya kolia bisombami na mboka ya ba paya bizali kolia ndambo moko monene ya misolo ya mboka ba mpaya na motindo ya bozwi ya bato ya mpasi mingi.

Bopesi biloko ya kolia na RDC esimbami na mosala ya bilanga na tango ya mbula esalemi na bilanga ya mboka esalelaka bisaleli mingi te (makoki ya kobimisa moke mpe makoki ya misolo ya mabota ya mosala ya milona) mpe kosalela biloko ya mosala ya kobota mbuma ya bongo bongo.

Misala ekosalema mingi na maboko, mpe okomona awa mpe kuna, mwa makanisi ya makasi ya bosaleli masini ya bilanga.

Mbuma ya milona esimbami na lolenge yaba mbula oyo ebongisami na baloni na mike mike oyo basalelaka penza bisaleli te. Etuluku ya ba loni bazali ko niokuama makasi na bozangi misolo ezali epai ya leta to mpe ya etuluku ya bato banso.

Ndenge ya kolona ezwi mwa mbongwana ya kitoko na bolai ya mibu 30 mileki na bokotisaka mpe bopanzi sango ya milona ya sika mpe kitoko na nzela ya machini mpe ya bosaleli bisika ya esobe. Kasi na bisika ebele ya ko lona bazali kosalela milona oyo eleisaka mabele te mpe na milona misusu ya bongo na bongo. Yango ezali ko kitisa makoki ya mabele mpona ko kolisa biloko ebele.

Okomona mpe lisusu botombwami ya mosala ya bilanga na kati ya mabele mpenza mpe na bisobe na bisika oyo zamba etikali moke mpenza.

Na lolenge ya motindo oyo, esengeli kobimisa mpe kobongola bilembo ya mayele ya misala ya kolona malamu, mingi mpenza na ndenge ya kolona na mabele mpe na bisobe.

Esengeli mpe lisusu kotalisa bolamu ya bozongeli milona ekoumela, tango molai na koyebaka ete kotiki yango malembe malembe na mibu 90 mpe 2000 na bituka ebele, atako bozongeli ya mikol'oyo ezalaki na mbeba mingi na mosala ya bilanga mpe na nkita ya ekolo mobimba.

2.3. Bokengi mpona kolia malamu mpe na ndenge esengeli

RDC ezali moko kati na ya bikolo oyo ya bobola na mokili, na ndenge moko ya kolia ya mabe na kati ya ba oyo ezali ya mokata makasi. Na mobu 2021, ekolo ezalaki na motango moye moleki likolo ya bato baliaka mabe mpenza na mokili, na bato 27 milioni (lokola 26% ya bato), na kozala na bozangi mpe mpona ya koleisama noki noki. Bozangi boyokani oyo eumeli ezali yoko ya ntina monene ya kolia mabe.

Mpasi ya bozwi mabele mpe bolembu ya kotia misolo ezalaka kolakisama

uta kala lokola ntima ya kolia mabe. Kosila ntina ya mosolo mpe kotelema ya ntalo ya milona ezwi mpe esika moko ya monene. Bozangi ntina ya mbongo ekitisi bozwi ya bato bavandaka na bituka, Covid-19 epekisi mombongo ya biloko ebakisaki mpe mpasi.

Kozanga lolenge ya kosalela mpo ya kobunda na banguna ya milona mpe makono ya nyama mpe lisusu makono nyama bamipesaka ekoki mpe kokotisa biteni mobimba ya bituka na kolia mabe.

Maye etali kolia ndenge esengeli ezali mpe kopesa motu mpasi uta koleka mibu ntuku mibale. Pene pene ya katikati ya kokufa ya bana bake na nse ya mibu mitano ezali mpo ya bozangi kolia malamu. Na kati kati ya 2001 na 2018, motuya ya makono ya kotikala nsima ya Kokola epai ya bana buke nan se ya mibu mitano ezali bobele ya komata makasi.
Pene pene na 42%, ezali lokola bana 6.000.000 ba zwi bokono na mobu moko na moko. Koleka bana babale kati ya batano bazali na bokono ya kolia mabe ya libela na RDC, mpo ya MICS 2018.

2.4. Mosala mwa mbulamatari

Na botali misala miye bapesi yango, mosala ya minitele ya mosala ya bilanga, ya bolobi mpe bobokoli bibwele mpe lisusu kotombola ya mboka ezali na mokolo mwa lelo bobele bongo bongo. Makoki ya binama ya leta ya ba minitele wana nyonso mazali na nse mpe boike kati ya bango ezali na limaka lya kosalela te misala ya komonana ezali moke epai ya batu.

Ba bilo ya mayele ya kosalela ya ba minitele itangemi na likolo izangi makoki ma mosala mpe ya kotiama maboko na oyo etali mosolo ya mbulamatari, epesi kokima ya bato bayekoli mosala mpe, na nsima, ma eleko mbulamatari asundoli misala mya yango minso ya kozala na kosala na katikati, ya kolakisa nzela mpe ya kolandela.

Kozanga kozala ya misala ya mbulamatari ezali ya solo na komona bozangi ya misala asali mpo ya baye bakobimisaka milona, mpe na lolenge moke ya kozala esika moko ya masanga ya misala ya etuluku, oyo esengelaki kozala na katikati na misala ya kotombwama. Boko misala ya mbulamatari ezali kobika bibele na lisungi epesami ya misala ya lisanga.

2.5. Bopesi mosolo na etuluku ya mosala

Misolo balengeli na mobeko etali mosolo mpo ya etuluku ya mosala ya milona mpe ya mboka ezali na ndelo ya nse makasi, mosika ya 10% ya kondimana ya mobeko ya Maputo.

Na mokanda molongobani mpo ya etuluku ya mosala ya milona (RCSA) esalemaki na 2018, etalisi ete katikati ya mobu 2013 mpe 2018, mosolo mobimaki na mobu mpo na misala ya bilanga mpe ya mboka elekaki te 2, 2%. Mpo na maye matali misala mya bolukiluki mpo ya boloni, misolo miye mipesamaki na ntango meyi, ezali nse ya motango 0,1% ya motuya ya katikati ya misolo balengeli na mobeko etali mosolo. Mpe ya makomi mana bobele, bomanyoli ya lisanga ya bozwi ya bato etali mosolo ebimaki na ngonga ebandi na mobu 2015 ti na mobu 2017 ; elakisi te 25% ya misolo mibimaki mpo ya etuluku ya mosala oyo ezalaki kokenda na lifuta, 5% mpo ya mosala ya bilo mpe 11,78% mpo ya kobomba mosolo ya kosalisa misala.

Na yango, esengeli kotalisa lolenge ya kobongisama ya baye bapesaka misolo mpo na maye matali misala mya bilanga. Kodefa misolo ezalaka mpenza te mpo na mabota ebele ya basali bilanga. Yango ezali komema bosalela moke ya bisalelo ya sika ya misala ya bilanga, likambo likitisi makasi kobota mbuma mpe ya kobotisa mbuna ya milona.

2.6. Mpako ya mbulamatari mpe mpako isusu

Atako mikano ya malamu ezwamaki uta mibu zomi mpo ya kokitisa motuya mwa mpako (kolongola mpako ya kokotisa o ekolo Congo bisaleli ya bilanga mpe biloko ya mosala ya milona engebene na mobeko ya milona ya 2011, kolongola to kokitisa motuya mua mpako mpo ya kobimisa biloko bya bilanga o libanda ya ekolo), etuluku ya mosala ya bilanga ezali moko ya bituluku biye bizali na mpako ebele mpe makoki masusu ya koleka, ndakisa na ngonga ya koteka biloko, oyo ezali kotelemisama moneme na oyo etali bozui ya misala ya bilanga. Ezali mpe lokola ndakisa ya mpako ya bobokoli bibwele, oyo efutamaka na ebwele moko moko, yango ezali kozongisa nsima kotombwana ya etonga.

2.7. Bisaleli bikosalisa mpo ya kobota mbuma

Bisaleli ya ntina esengeli mpo ya ntombwa ya bozwi bizali na motango moke, na lolenge ya mabe to mpe ekosala te (nzela, nzela ya bilanga, nsinga ya lotiliki, bisika ya kosangisa, ba depo ya minene, zando ya mbulamatari, bongo na bongo) bizali kopekisa bokoti o zando.

Misala mya kobongola biloko mizali te. Biloko oyo bakokisi ntina ezali kouta nyonso libanda ya ekolo mpo na bozangi bisika ya kobongola mbum aya bilanga oyo ekopesa ntina na mbuma mei, kotombola ntima ya yango na bofungolaka nzela na zando ya sika. Zanga na misala ya bobongoli, basali bilanga bazangi bisika ya minene mpo ya koteka mpe etuluku ya bobongoli mbuma ya bilanga ezali na makoki mayike te na oyo etali bopesi misala na bayi mboka, libanda ya misala ya bilanga, mpo ya ntombwa ya bozui.

2.8. Kogamisa basi

Likambo ya kogamisa mpe basi ezali mpe kotalisama na etuluku ya mosala ya bilanga. Na yango, na boyekoli boye bosalemaki na minitele etali mambi ma basi, ya libota mpe na minitele ya misala mya bilanga, oyo etalisamaki na nzela ya FAO na mobu 2020 etalisi mikakatano ya kogamisa basi na etuluku ya mosala ya bilanga.

Kozanga koyeba mikanda mpe myango mya ekolo engebene ba bokolo bisusu na oyo etali kogamisa basi, kozanga kolobela mituna etali basi na mosala ya bilanga mpe lisusu bozangi lisanga ya kosangisa makanisi na kati ya ba minitele, nde etangami lokola lokola makambo maye mazali komema maye manso matangemi.

3. MIKAKATANO

Maye mauti koltangami mpo na maye matali mosala ya bilanga o ekolo Congo ezali mpenza malamu te. Mikakatano ya minene ya kosilisa ezali iye :

a. Lokola bikolo bisusu ya zinga zinga, mosala ya bilanga o ekolo

Congo ezali mpe ekozala na mpasi mingi mpo ya mbeba ya kobongwama ya bileko (changement climatique) soki makasi masalemi te mpo ya kobatela zamba, zamba ya bopolo (tourbière) mpe bitando ya bisobe. Kokitisa makambo ya motindo wana, bosali na lolenge ya sika ndenge ya milona, kobatela mboto ya mabe, yango ezali makambo manene ;

b. Bomati bua kobota mbuma o ekolo mpo ya kokitisa bosombi biloko ya kolia o libanda lya ekolo mpe kozala na makoki ya koleisa bato malamu mpe ndenge esengeli na batu oyo motango ezali komata mbala mibale na mibu 25 nyonso ;

c. Kosalela mpe kopanza sango ya ndenge ya mayele ekopesa nzela ya kobongisa mpo ya koumela bokasi ya milona miye mibebisaka bisalelo ya mabele mingi te ;

d. Boteki mbuma ya misala mya bilanga oyo ezali likambo linene na bisika binso, euti na nzela ya mabe ya kobimisa mbuma ya bilanga, zanga na kokoka ya bisaleli biye bisengeli mpo ya kobangola, kotia esika yoko, kobomba mpe ya komema, bolembu ya lolenge ya bopanzi sango, ntalo makasi na maye matali komema biloko mpe ebele ya mpako mpe bofuti misolo misusu. Sani ya mpako ezali kolongobana mingi te, mingi koleka na oyo etali bobokoli bibwele esika ekotia miso na mosolo mpo ya kobota mbuma kasi na litomba to bozui ya mosala te ;

e. Bozui mabele na nzela ya kotia mobeko ya mabele esengeli, ezali motindo malamu mpo ya kokamba engebene na bokati ya mabele (aménagement du territoire) ;

f. Kobakisa lolenge lwa kolakisa basali mosala ya bilanga mpe basali basusu na bisika nyonso ;

g. Kobongisa boyingeli na misala mitali mosolo mpe kopesa lokumu na bopesi misolo ya mbulamatari to mpe na bai etuluku ya mbulamatari te ezali moko ya makambo mpo ya kopanza misala ya kosalisa botombwami ya mosala ya bilanga ;

h. Kogamisa basi na etuluku ya mosalu ya bilanga na bisika binso esengeleki kozala likambo lyoko lya koumela, mpo na oyo etali kokokisama ya misala ya myango ya botombwami bwa misala mya bilanga.

Mpo ya bosilisi mikakatano mina, ekolo esalaki na mibu zomi euti koleka, myango mpo ya misala mya bilanga mpe manaka maye matiamaki na misala na lolenge losengelaki te. Ezali ndakisa ya mokanda ya myango mya mosala ya bilanga mpe ya kotombwana ya mboka ya 2009 mpe manaka maye malandaki mayele ya etuluku ya mosala ya bilanga mpe botombwani bwa mboka (2010), linaka ya ekolo mpe ya kobomba mosolo ya mosala mwa bilanga (2013) mpe mayele ya kosalisa mosala ya bilanga na masini (2015).

Mikakatano ebele epekisaki kokisama ya manaka maye. Ezali mingi mpenza mbongwana ntango inso ya bakambi ya politiki mpe bokotisi misolo moke ya mbulamatari to ya bapaya, to mpe ya boyokani ya bikolo.

Ata ko mikakatano mizali ebele, mbongwana ya malamu mpe ezali kotalisama, oyo efungoli nzela ya makoki ya kotombwama ya mosala ya bilanga (kosalela ya REDD+, makambo ya monene ya mosala ya bilanga ya Ebombelo Misolo ya Molongo : Banque mondiale).

Ezali na litomba ete mbulamatari ya ekolo esala makasi yango moko na botomwani ya etuluku na kokela mosala ya mombongo moye mobongi mpe mokobongisa :

- Mayele moko ya koluka misolo ezala na kati ya ekolo (bekoya ekolo etali mosolo) to libanda ya ekolo ;
- Mabongisi ya makasi ya kolandela manaka ;
- Mikano mikobenda misolo na etuluku ya misala ya bilanga ;
- Esika moko ya mbano ya mosala na bilembo balimbolami polele ;
- Moto moko bato bandimi mpo ya kosalela manaka.

4. LIKANISI

Lolenge ya malamu ya ko kamba misala mya bilanga o Ekolo Congo ezali na nzela ya kokoba makanisi malimbolami na :

- Linaka ya Ekolo mpo na ntombwa (PNSD) ya bozwi mpe kobika ya bato ;
- Mayele likonzi ya ekolo mobimba REDD⁺ (2030) etali linaka lya yango mpo ya kotia mosolo, lokola komona mbuma ya misala ya « kotia mosolo mpo ya misala mya bilanga ekotosa zamba mpe

ekobongisa makoki ma kobika ya bato ya mboka, bato bazangi bokasi bazali pembeni mpe lokola ».

Engebene na manaka matangemi likolo, lolenge ya malamu ya ko kamba misala mya bilanga ya mbulamatari ya Ekolo Congo ezali na likanisi ya kokomisa bobotisi mbuma ya bilanga ya koumela (mosala mwa bilanga, bolobi mbisi, bobokoli bibwele) na bokokisi mposa ya kolia ya bato na bonene (ya mboka mpe ya bingumba mpe oyo ya mposa ya mbongo ya lisanga ya basali bazali na kati ya kobota mbuma mpe mombongo ya mbuma ya bilanga.

Ekokanga bonene ya etando nyoso ya lisanga ya nzete ya zamba mpe ekobatela na ndenge ekoki zamba mpe bisika ya zamba ya bopolo (tourbière).

Na yango ekobakisa lolenge ya koyikinyisa makoki to bozui ya ekolo, eko mema ekolo esika ya bikolo ya bozwi na katikati mpe ekopesa komata moko esangisi bato nyonso na nzela ya lolenge malamu yako sala misala mya bilanga oyo ezali kotosa zamba.

5. LOLENGE YA KOSALELA

Mpo ya kokokisa likanisi ya lolenge malamu yako sala misala mya bilanga oyo ezali kotosa zamba, mbulamatari ezui bisaleli lolenge itano iye:

- Lolenge ya kokolisa mayele ya mosala ;
- Lolenge ya « kokamba malamu » ;
- Lolenge ya « kosangisa bato nyonso mpe kokanisa basi » ;
- Lolenge ya « etuka, bozwi mabele mpe mayi » ;
- Lolenge ya « etuka na etuka mpe kokolisa mayele na mambi ma ntina ».

5.1. Lolenge ya « kokolisa mayele ya mosala »

Kokolisa mayele ya mosala ya basali ya mbulamatari mpe ya basali misala ya bomeyi ezali na ntina mpoya kopesa bango makoki ya kokokisa etinda ya bango ya kosala misala ya mbulamatari mpe basalisi misala ya mbulamatari meyi.

Kosalela mwango mwa ko kamba misala mya bilanga moko ya monene esengi kozala na mbulamatari ya makasi mpe elongobani, na basali ya mbulamatari mpe na basali misala ya bomeyi baye bakolisi mayele ezala na ekolo mobimba, na etuka to mpe na mboka.

Yango esengi kokomisa na lolenge ya sika mpe kopesa biloko ya mosala ya malamu na basali ba mbulamatari, bisika ya kosala mosala ya malamu mpenza, kopesa basali mposa ya kosala mosala bisika nyonso mpe kopesa ntina na basali misala ya mayele.

Mosala ya bilanga lokola ekosalema etuluku na etuluku, esengeli mpe kosala boye na esaleli ya mosala ya mbulamatari.

Boike ya basali basengeli kotindama na bituka mpe esika ya ekolo mobimba esengeli kotikala na bato moke mpenza mpe kotala bobele maye matali bokeli mayele ya mosala, boyekoli mpe bolandeli manaka ma mosala. Kobeta nsete na lolenge ya basali (kozala na lipolome mpe koyeba kosala mosala) oyo bakozala na etinda ya kosalela PAD ya Ekolo Congo.

Oyo ezali kosenga bokengisi ya mokanda ya mosala ya basali ya sika mpe koyekola ya bango, kasi mpe kobongisa bilembo ya koponama ya bango.

Lolenge ya malamu ya ko kamba misala mya bilanga ya Ekolo Congo elobeli mpe ntina ya kotombola na ba telitwale, na nzela ya ba ONG ekolisa nzebi, mayele ya koyeba kosala mosala, mayele ya kosalela, ya kokamba, ya boyekoli mpe ya kopesa bisalelo ya misala ya bilanga.

Biteni wana bizali bisika bya bokolisi mayele ya mosala mpo ya bato banso bazwami, bisika ya mosala ya mayele, masanga ma ntombwa, masanga ma basali misala mya bilanga, bamemi manaka ma ntombwa, basali misala mya bilanga mpe babokoli bibwele.

Mpo ya kosukisa, boyekoli ya lisanga ya biteyelo ya boyekoli mpe ya bolukiluki esengeli komitia na esika ya lolenge ya malamu ya ko kamba misala mya bilanga ya sika mpe na yango kokolisa manaka ma bango. Biteyelo biye bisengeli na sikisiki kolakisa lolenge ya etuka mpe koyeba kosala oyo ekokani, mpe lisusu kolakisa kosalela ndenge ya milona ya eleko na eloko: milona ya koumela na bisobe ezali na bato, kosangisa na esika yoko nzete na milona misusu ndenge na ndenge, kolona nzete mpe kosala bilanga na kotosa mpe kobutela esika ya kovanda.

Bokebi moko ya solo esengeli kotalisama na bokolisi mayele ya mosala ya mabongisami ya bato basalaka politiki te mpe baye basalaka misala mya bilanga.

5.2. Lolenge ya « kokamba malamu »

Mpo na kobima na maye malobami likolo, eloko ya motuya ezali kobongisa lolenge ya solo ya kokamba mbulamatari. Mosala ya bilanga ekoki kobonga te soki boyangeli bwa ekolo bozali kosalema malamu te mpo bolamu ya mosala ya bilanga esalemaka engebene na nzebi ebele : mbongwana ya solo mpe ya kokamba malamu, bokengi botali bato banso, bokengi bwa bitando bya zamba, botomboli mambi matali misala minene, boyebi makambo matali misolo na ezaleli elamu ya mosala, bobongisi lolenge ya kosala mimbongo, boboyi esaleli ebe ya mombongo mpe mikakatano ndenge na ndenge oyo ekoki kozongisa misala mya mbulamatari nsima

mpo na bozwi mbongo ya kotala misala mpe boyokani ya bosaleli misolo ya mbula ebele. Yango ekoki kosalema bobele soki bondimi bwa mbulamatari bolakisami na boponi bolamu, botomboli mibeko ya mosala, botosi mpe bo yebi mosala.

Ekolo Congo, o nzela ya mbulamatari ya ye, azui mokano mwa kobongisa esika ya bosaleli nkita na misala mya bilanga. Mbulamatari esengeli emibimisa na misala mya kosala bilanga, mpo na kotala misala mitali bobongisi manaka matali bosembo, nkita, bopesi bokasi, mpo na bisaleli etali batu banso, na boluki bwanya bwa ebandeli na koboya mikakatano.

Na yango, Ekolo Congo ekoki mpe kobatela nzebi ya kosalela, na boyokani na basali misala ya bomeyi, masanga ya misala, PME (Companyi ya mike mike), mangomba makambemi na mbulamatari te (ONG) ya ntombwa maye mazali kosunga batu na bituka biyike mpo ya bopanzi nsango, bopesi misala mpe bisaleli, bosakoli lolenge ya milona, lolenge ya bozwi misala mpe bopesi misolo na etuka (mboka). Makoki ma ntina mayebani na mobeko ya mbulamatari mazali lolenge ya bosaleli mpe botosi mibeko, bokaboli bitando, bokengi bwa etuka, na ndenge ya boyokani kati ya makambo matali mbulamatari mpe misala ya bomeyi.

Mpo na ko koba na maye minitele ya misala ya bilanga esi esali lisanga na CARG (Conseils Agricoles Ruraux de Gestion) mpe minitele ya ntombwama ya bato ya mboka mpe minitele ya ntombwana ya bato ya mboka mpe minitele ya zinga zinga, elongo na masanga ma botombwami, lolenge ya malamu ya kokamba misala mya bilanga, endimi ekota na bisika binso bizali koyangela mangomba ya basali ebele oyo eko tambola elongo na mbulamatari mpo na bokambami bwa nkita ya zamba. Masanga ma bokambami o mboka mako pesa makoki na bayi mboka kosangana ebele, baye banso basanganaka na mambi matali misala mya bilanga,

Mpe basali bilanga, mpo na bokambemi bwa nkita ya zamba mpe na kolandela na sikisiki mambi mabe maye mazali kotelemela lolenge ya kolendisa eteni na eteni ya misala banda kolona ti na kolia mbuma ya misala ya bilanga. Ba ETD, na nzela ya masanga ma yango ma ntombwa, lokola bituka bikabwana na biteni, bikozwa manaka ma ntombwa. Masanga mana makolakisa polele lolenge lwa kososola mafundi, bolengeli bwa ntombwama, bolandeli bisaleli ya mabe na makambo matali lolenge ya kokamba nkita, botelemeli botungisi, makambo ya mabe ndenge na

ndenge maye mazali kopekisa etambweli malamu ya lolenge ya kolendisa eteni na eteni ya misala banda kolona ti na kolia mbuma ya misala ya bilanga mpe botii misolo mpo na eleko molayi.

Yango nde ekobenda lisanga lya basali, ba nkumu ba mboka, na bosalaka makambo lolenge lwa sika, na bosembo mpe bokasi mpo ya bato banso. Yango nde ezali kotia liboso bolamu ya kondima litomba ya bato banso, koleka mingi mpenza basi, bilenge mpe batwa baye bazali na kati ya lisanga.

Bango bakozala liboso ya batu banso mpo na kolandela linaka lya bokaboli bitando, bosali, bondimi mpe botii o misala, manaka ma ntombwa. Mosala mwa bango mokozala na ntina na bokambemi bwa etuluku yam abele, na ntina ya ntombwa ya misala mya bilanga ekoumela.

Masanga manso maye ma bokambemi bwa mboka, elongo na basali ba bomeyi mpe na misala ya tekiniki ya mbulamatari, bakoki komikotisa, moto na moto na mosala elongobani na ye, na botambwisi ntombwa ya misala ya bilanga na bituka bike, na bosaleli kokoba oyo ezali komona na kati ya lolenge ya kosalela ‘ makanisi ya misala ».

5.3. Lolenge ya Kosangisa Batu Banso

Litomba ya kobakisa lisusu mangomba ya batu banso (mibali, basi, bilenge mpe batwa) mpo na bokotisi likambo lya kogamisa basi mpe ya kokanisa misala na lolenge lwa koumela.

PAD ya RDC ezali komatisa bokolisi bwa makambo manso na nzela ya ntombwa ya misala ya bilanga ya lolenge ya libota, ya libota mpe ya bosaleli masini oyo ezali koumela, ezali kotosa zamba mpe nkita inso iuti na zamba.

Na yango, bokotisi mpe bopesi bokonzi na basali banso ba mbulamatari mpe basali ba bomeyi bozali na litomba linene mpo na ntina ya ntombwa bwa misala mya bilanga.

Ezali mingi mpenza: basali misala mya bilanga to mpe bapesi ya bisalelo mpe nkona ya malamu, basali ya bilanga ya mangomba ndenge na ndenge ya misala, bakonzi ya bisika bibombaka mbuma ya bilanga, baye

babongolaka, baye bakumbaka, baye bakabolaka, bayi tekiniki ya misala mya bilanga biye bisengeli, mangomba ma bolukiluki nzebi mpe makambo ma sika, masanga ma bopesi mayele, masanga ma botambwisi mpe bopanzi nsango, masanga ma bobombi misolo, bolakisi bwa makambo mya bopanzi nsango.

Bokotisi bwa mangomba manso na kati ya etanga, mingi mpenza mangomba ya batu ya mboka, basi, bilenge mpe batwa, elakisi bokotisi bwa bango na bisika bya kozwa myango, mpo na kobongisa ntombwa ya misala ya bilanga, ya misala ya koloba mbisi mpe ya bobokoli bibwele. Yango esengeli komonana na ndenge ya polele na manaka manso ma solo. Elakisi lisusu ete, bokoti na bango mpenza na mangomba, epesi bango ndingisa ya kozwa mateya, bisalelo binso bya misala mya bilanga na bonene bwa yango.

Emekelo eye ebongisami mpo na koyeba makambo manene maye mazali koya mpe mabongi ma misala mya bilanga misalemi na sanza ya zomi na mibale 2020 na « Mwango ya boyangeli ya koumela (PGDAMINAGRI/FAO) molakisi ete likambo litali ezaleli ya bomwasi to bomobali bondimamaki mpenza malamu te na lolenge ya koluka mayele ma bosaleli mpe bokambemi bwa koluka ntombwa ya misala mya bilanga na kati ya ekolo RDC.

Na eleko ekolo ezali kolengele komatisa manaka nzike na maye matali misala mya bilanga (LO12, Banque Mondial, Union Européene) mpe engebene na makanisi ma molongo mpe ya makasi mpo ya kondima makambo matali bomwasi mpe bo mobali, ntango ekoki malamu mpo na kosalela na lolenge lolongobani mpo na kokokisa maye matali bomwasi mpe bo mobali na etamboli elamu ya ntombwa ya misala mya bilanga mpe ya mboka ike.

Emonani lisusu ete bosalisi lolenge losusu lwa bato baye bazali na likama, kolanda mingi bilenge mpe batwa mpo ya boboyi bobola ya bango esengeli kosalema ya solo mpenza engebene na « bo mwasi to bo mobali » na lolenge etali mibeko, ya bokeseni oyo ekozwama mpo na kobatela lolenge ya biloko ya moto na moto; bobateli biloko mpe bilei, bobongisi lolenge lwa bofande ya mokolo na mokolo mpe bato banso.

Esengeli mpe koyeba soki mangomba ya bato baye bazali na mwa kwokoso, bayebi ya solo misala miye mitali bango mpe bakotisi bango na misala meyi. Likambo lya kozala na nsango mpe koyeba nsango ezali na litomba linene ya kosalela mpe mosala ezali koumela oyo tosengeli kolandela yango mbala na mbala.

5.4. Lolenge la boyangeli etuka, bozwi zamba mpe mai

Lolenge ya malamu ya ko kamba misala mia bilanga o ekolo congo Congo efandi mingi na lolenge ya kokamba bokaboli bitando oyo elingi ya solo esalela likanisi lya lisanga mpe lya esika nyonso ya kosalela nkita ya zamba to mabele, na bokuse, na kati mpe na lolenge lwa koumela.

Yango ekokani na mposa ya kokola ya lisanga mpe ya koumela, ya bobateli ya etando ya zamba ebongisami mpe ya bokolisi ya mayele ya mangomba ma mbulamatari.

Bokaboli mabele na lolenge lwa polele mpe endimami mpo na misala milongobani na bwanya mpe bokasi bwa yango bozali etinda monene ya kotombola misala mya bilanga ya koumela na ntina ya kopesa nzela moto na moto azala na bilei yaye moko, bokengi bwa biloko mpe kolia ya bato, mpe lolenge ya koboya bobola. Ebongi malamu kotombola bokasi bwa bituka mpe mboka ike na esika ya nkita mpo na ekolo na lisanga, na bosangani bokasi mpe misala mpo na bobongisi boyangeli bwa etuka.

Ntina ya bokaboli bitando mpe boyebi ya bokaboli mabele mpe boyangeli mayi na mboka ike lokola mbano ya liboso na ndimbola ya solo mpo na kopekisa bokati mpe bobebisi zamba esengeli endimama mpe eyebana na mangomba manso mazali na kati ya likita.

Linaka litali mambi ma bitando lizali na litomba linene mpo na koboya bokati ya zamba, yango esengeli ebongisama na bosangani bwa bato ya solo, ndakisa: bakonzi ba mbulamatari, ba ntwa mpe lisusu kompanyi ya misala mya bilanga, na ntina ya kotambwisa bosaleli mpe bozwi ya solo na makambo manso na lolenge ya misala ndenge na ndenge, mpe kokolisi ya solo boumeli ya mbongwana ya mangomba oyo esalemi kozala na ntango molayi.

Ndenge ibale yako bakisa na ntina ya bokati bitando biye bisesengeli bibimisa polele polele bisika biye bibongisami mpo na misala mya bilanga, mikosalema mpe mikoyambema na lolenge ya malamu ya kokamba misala mya bilanga o ekolo Congo: na ndenge ya monene (linaka lya ekolo mpo na bokati bitando, linaka lya etuka mpo na bokati bitando), na ndenge ya moke: (linaka lya mboke moke mpo na bokati bitando mpe linaka lya pete lya bokati bitando).

Mpo na lolenge ya malamu ya kokamba misala mya bilanga o ekolo Congo, ezali na litomba ete:

1. Mbulamatari elakisa kondima esaleli ya bitando mpe ntombwa ya koumela na bonene bwa yango;
2. Mbulamatari endima polele mpe endimisa bato banso, bisaleli bya linaka lya bitando litangemi o likolo, koleka mingi, ya mboka mike oyo ezali na botalisami ya liboso REDD+ mpe misala mya bilanga miye mitali o ngambo ya ntomba ya koumela. Yango ezali na litomba mpo na kobatela bisika bya basali bilanga mpe babokoli bibwele, zanga na ko tala bonene bwa yango;
3. Makambo ma ntina mya bisika ya mike maye masengeli mpe na misala ya bilanga, esengeli eyebana na kati ya engumba mpe ya etuka na manaka ya esika na esika oyo ezali na misala ya bilanga mpe ya bokati bitando, mpo na litomba ya botamboli lisanga.

Boumeli malembe ya basali ya bilanga elingi koloba ete efandeli na zamba mpe na kati ya mboka mpe makambo mosusu ya bozwi matomba, kasi, kokitisa misala ya bilanga bipayi na bipayi na bozikisi zamba elingi koloba te été basali bilanga bazwi ndingisa ya seko ya kofanda na mabele oyo bango bazali kosala.

Ezali bobele bokengi ya mabele nde ekoki kopesa ndingisa na bayi misolo ya solo ekota mpo na efandeli ya seko to ya ndambo ya mantomba ya bilanga (bilanga mpe zamba, bofuluki bwa mabele, bokotisi bilanga mpe bobokoli bibwele, bonongisi mayi na bilanga).

Boumeli esika yoko ya basali ekosalema na mpasi soki bokengi ya zamba esalemi malamu te, ata soki babongisi boye bwa misala ekopesa mbongo mingi.

Bokokani oyo ezalaka te ya mikanda mpe masolo kati ya Minitele etali mambi ma mabele mpe Minitele ya misala ya bilanga mpo na bopesi biteni ya mabele mpo na misala ya bilanga, epekisi mpenza bisika minene ya bosali bilanga mpo na bomatisi biloko ndenge na ndenge mpe bobongisi lobiko ya mangomba ya batu ya mboka.

Minitele etali misala ya bilanga esengeli ezala na boyebi mpe bokengi ya mabele etali bilanga, bobele nyonso oyo ezangi mbulamatari elakisa ete endimi lolenge lwa bokambemi bwa etuka mpe botombwami bwa koumela na lolenge ya bato banso.

Mbulamatari endima polele mpe ekotisa mangomba endima misala ya manaka ya bisika oyo ekomami mpe mingi mpenza ya mboka ike oyo ezali kolanda nzela enene ya REDD+ mpe misala mya bilanga oyo etali ntombwa ya koumela. Yango ezali na litomba ya kokengela eteni ya mabele ya mboka mpe basali lokola oyo ezali na mibeko ya bobokoli bibwele, ezala moke to munene na yango.

(Bopanzi nsango, bondimi, ya boyokani na Aménagement du Territoire).

Minitele ya misala ya bilanga asengeli mpe kozala to koloba na makambo etali mibeko ya bolongoli mpo na esika nyonso oyo ezali kozwa misala mike to misala mizali kosalema na lolenge lolongobani te na ntina oyo esengeli esalama. Bolimboli polele ya misala esengeli mpe ya bosembo ya bokaboli misala mina mpe bobengani bato esengeli ezala nzela ya mosala enene mpo na Minitele ya misala ya bilanga na boyokani na Minitele ya boyangeli bituka, na Minitele etali mambi ma mabele, ya Minitele ya botali bisika, Minitele ya Ntombwa ya mboka bongo na bongo, na kati ya ebombelo misolo yoko, ya mboka ike mpo na kotinda misolo na mboka ike.

Mbongwana ya makambo ya Mabele etali mingi bisika ebele mpo na kokende na bokengi ya mabele mpe ekoki kobota mbuma elamu na misala ya bilanga, elingi koloba :

(i) Botii bondeko ya malamu kati ya manaka ma zamba, oyo ekolakisa liboso lolenge bakaboli mabele (etando ya mboka ezali moke, monene ya etando ya mboka na kati ya zamba lokola, etando ya mboka ya monene mpe ndambo ya mabele) mpe bopesi zamba bisika (Zamba) ;

(ii) Bondimi makoki ma bato banso mpe ya motuna moto na kati ya mabele ya mboka oyo epesamaka na bonkoko ya mangomba ya mboka, oyo etali mboka lolenge ya kozwa makoki ya mabota engebene na lolenge bauti mpe ya moto moko, bokomisi nkombo ekosalema na bokambemi bwa misala ya « makambo ya zamba » ;

(iii) Bobongisi bokengi ya bosembo ya masolo ya zamba na lolenge ya bato banso mpe ya bokutani ya makambo ya zamba na lolenge ya bonkoko na lolenge ya bato moke, na nzela ya basali ya kalati ya esika mpo na bokutani mpe bokomisi makoki ya zamba mpe ndako ;

(iv) Bosali mibeko mpo na kokamba polele mpe ya solo, ya mikanda ya boyokani ya etando ya kobokola nyama (bibwele), na boyokani na manaka, oyo ezali na litomba linene mpo na bopesi misolo mpe na misala ya bilanga mpo na koumela ya solo mpe ya misala ebele ;

(v) Botosi manaka ma bobateli bato mpe bisika bafandaka na lolenge ya bopesi to bokaboli mabele.

Lolenge ya malamu ya kokamba misala mya bilanga o ekolo Congo endimi mbongwana nyonso ya litomba mpo na kobatela mabele ezwami na kati ya mboka. Yango epesi likanisi ete bopesi ya biteni binene bya mabele mpo na bilanga, esalema na lolenge ya polele, na boyokani mpe engebene na « manaka ya pete ya bokaboli bitando».

Bolobeli polele bwa mibeko ya bosaleli mpe ya bosembo ya lolenge ya bosaleli ya misala ya moto na moto esengelaki ezala nzela monene ya mosala mpo na Minitele ya misala ya bilanga na boyokani na bato ya bokambemi bwa bituka, ya misala ya mabele, ya boyangeli bingumba mpe ndako, ya botali bisika batu bafandaka, ya makambo ya lotiliki, ya misala minene mpe misala mwa mbulamatari mpe botomboli bwa ike, bongo na bongo.

5.5. Lolenge mboka ekabwani na biteni mpo na kobakisa mantomba ya lokumu

Lolenge ya kolendisa eteni na eteni ya misala banda kolona ti na kolia mbuma ya misala ya bilanga.

Lolenge ya malamu ya ko kamba misala mia bilanga o ekolo congo (oyo ekopesa bozuwi, ntombua ya mabota mpe kobatela mabele na nzinga nzinga) na RDC, epesi lokumu na lolenge ya kolandisa eteni na eteni ya misala banda kolona ti na kolia mbuma ya misala ya bilanga, kolandisama na lolenge ya milona elongobani na esika na esika.

Ezali lolenge ya kokotisa lisalisi na oyo etali bitando ya kobotisa biloko oyo ezali na ntina ya koyeba te eteni moko te ya misala banda kolona ti na kolia mbuma ya misala ya bilanga ezala na bolembu soki te ekokitisa bokasi ya misala misusu kolondana na mbongwana ya bileko.

Ensegeli yambo kobongisa misala ya milona ya mboka kosunga komema mbumanayangoyakitokonabazandoyambokaezuampelisungilokola,mpo été yango ezali ntombua ya biloko ya kolia na bingumba minene, na ya bike.

Mwango moye mokofandisama likolo ya mipango milengelami muye,

1) Bofandisi elongo na bomemisi mokumba na misala mya bomei baye batangemi na makambo matali ntombwana ya milona.
2) Bopesi limemya na mbano itangemi na engumba yoko yoko na yoko etuka ya bobotisi milona mpe mposa ya kobongola mbuma ya bilanga mpo ya bokumbi yango mpe kopesa mpe kobakisa motuya ;

3) Bofandisi yoko mwango mwa bopesi bisaleli okati ya mboka moye mokopesa nzela na etuka to etando ya bobotisi milona, penza penza na likambo litali bofongoli nzela ya bokomi na bituka, to na mboka, bokabolikaboli biteni bya mabele ma mboko, na bobokoli bibwele na boloni bilanga na masini ya bilanga ;
4) Botomboli lolenge la bobundisi mbogwana ya tango na bikeke, na likolo bopesi limemya na mbuma ya misala mya bilanga mpe na bokutoli myanga na libaku ya boluki luki bayike sika ya mambi boloni bilanga ;
5) Bobongisi bofuluki ya misala ya bilanga seko na seko mpe na botosi mpe limemia na maye matali bobateli nzinga nzinga mpe ya bobiki lisanga, lolenge ya boloni bilanga engembene na lolenge ya bosaleli zamba eye efandisami penza na mibeko myango mikopesa nkita ya bilanga likolo ya mabele makatemi to masili mpinfo bopesi limemya na bisobe, na ntombwana ya boloni na nzela ya masini ya bilanga mpe bopesi limemya na lolenge ya boloni na ya bokoko na nzela ya boyebi mambi ma sika, oyo ekopesa nzela ya bobongoli bopesi nkita ndakisa bo bosangisi milona elongo na boloni nzete, boloni mpe botomboli zamba na milona ndenge na ndenge.
6) Bopesi baloni bilanga makoki ma bozwi misolo milongobani na misala mya bango.
7) Bofandisi yoko mwango mwa botii elembo to linzaka na mbuma ya misala to ya kopani ya bilanga.
8) Bobundisi, nungu nungu, kwokoso, mikakatano miso na maye matali talo ya mbano ya bilanga.
9) Mona mwango mozali na lotomo la kofandisa mikano mya ekolo mikobundisaka bokotisi bilya bya bikolo ya bapaya ekasi biloko ya malamu na ntalo pe te biiti na bilanga bilonama na nkisi

Solo penza, bosombi na biloko bisusu bilya ezali bongo malamu kasi mbulamatari azali na lotomo la bobandisi y aye lolenge ya nkita ya bilanga bya ekolo

Mona mwango mosengeli mpe na bolandi na bolai myango mya botali na bokengi boyangeli bokambi misolo mpe makoki likolo ya mambi manso ya misalaya ya bilanga mpe kozwa mikano penza penza mpo ya kotala na bolamu to kopekisa soki babuki mibeko

Ina nzela izali bongo ntomo ikuse mpo ya bolukiluki na lombango biyano na mposa ya boto na mipango mya bozwi mipango mya libela na libela mpo ya boyangeli bokambi nkita izalisama mpo koikinya zamba na lolenge na ntina ya kotombola nkita mpe bato elongo na lolenge ya koumela.

6. NTINA YA MWANGO MWA BOLONI NA LOLENGE YA BOUMELI NA BOLANDAKA MOBU 2030.

Mwango mwa ekolo congo Democratiki mokofandisaka boloni bilanga na lolenge ya koumela mozali bongo yoko ndakisa ya bolandi na bolai mambi ma milona bo boloni bilanga na ngambo yoko ; mpe botomboli na ngambo esusu o kati ya ekolo esusu.

6.1 Mwango likonzi

Mwango moye mozali na ntina kotombola nkita ya ekolo mpe kofandisa boleisi baimboka na lolenge ya koumela, kotombola nkita ya bango, baimboka ya mondele na pe batoakobikaka nzinga-nzinga ya mboka ya mondele, ya kovandisa lolenge ya boloni bilanga engebene ya miyango mya sika na botalaka mpe mbongwana ya tango na bikeke, bakisa bobateli zamba na mabele ma potopoto makotindika mopepe ntaka na ntaka.

6.2 Myango ya mike mike

Mpoya (bokomi) bolongi lina likambo, ebongi bongo;

1. Kotombola myango mya sika boloni bilanga, miye miko pesa mbuma ya bolei mpe ikopesa nkita ibakisami ;
2. Kofandisa sikisiki lolenge ya boteki mbuma ya bilanga na zando mpo ya bopesi nkita ya talo ya biloko na litomba ya baloni na ya balei ;
3. Kotombola bosaleli mabele ma boloni na mayele mpe na bwanya na nkita ikoikinya mpifo ya zamba na nkita ya ekolo izalisama na botalaka mikano mwa molongo miye mizwami mpenza-mpeza iye ikobatela lolenge ya boloni bilanga mwa bobateli zamba ;
4. Kopesa nzela ya bozwi mabele mpe kopesa maboko na bobateli mabele, na bozwi mikano mpe na bosangisi bayi mboka na bayi batwa ;
5. Boyebi na bolamu bozwi bibosono (basi, bilenge, mpe bayi batwa) na bisika bya bozwi mikano ya bofandisi bosaleli mwango mwa

boloni bilanga mpe mwa kokimisa bowelani kati ya bayi mboka ;

6. Kopesa maboko na lolenge ya bobongisi boyangeli bokambi ndako na misala mya bulamatari mpe bopesi nguya mpe bokasi na basali misala mya bilanga.

Mpona kokokisa miango mitangemi likolo o eleko ya mibu 2020-2030, mwango mwa ekolo mokofandisaka boloni bilanga mozali na likanisi ya kopesa eyano, ya liboso, na makambo manene matali lolenge la boyangeli bokambi na mambi mya misala mya boloni bilanga o ekolo Congo demokratiki mpo ekota na likanisi ya misala mikoya na linaka lya botomboli nkita na bomoyi bwa bato na bolandaka mobu 2050.

Mambi ma boyangeli bokambi misala mazali boye na bokuse;

(I) Myango mya misala mya bilanga ekopesa litomba like mpe na kati ya boumeli te, myango mizangi milona mpe mbuma ndenge na ndenge na maye makopesa nkita ikokani na bikolo bisusu te o teyi ya bituka mpe masanga.

(II) Bopesi bokasi ya nzela ikolekisaka mbuma to biloko ya bilanga ;

(III) Bozangi bisaleli bya boloni bilanga mpe bopesi mbuma, bobongoli mbuma mpe milona, botii milona esika yoko mpe boteki yango ;

(IV) Pasi ya bozangi lotiliki ;

(V) Lolenge lobe la bolandi, boyangeli, mpe bokambi misala ya bilanga ;

(VI) Bozangi kopesa makoki mpe mboto ;

(VII) Bobutisi ntalo ya boteki mbuma ya bilanga ; mpe

(VIII) Bozangi bozui baimboka babola mpe bainga; basi, bilenge na bai batwa na ngonga ya bozui mikano. (na makambo manso mana manso), ebakisami bongo mambi matali mbongwana ya bileko na bomati makasi ya molunge, bokutoli, na bozangi mbula bileko inso.

6.3 Mabongisi

Mpo ya bopesi eyano na makambo matali boyangeli, bokambi misala mpo eteni ya mibu 2020-2030, mwango mwa boloni bilanga ya ekolo kongo democratiki efandisi bongo mipango miye;

(I) Koyeba na bolamu mpe kolinkinya lolenge na lolenge ya boloni milona mpe ya bobokoli bibwele ya botalaka mbongwana ya bileko na kopanza sango nayango (mboto, mateya, na bitapi binso kobanda na kolona, kobotisa, kobuka, kobongola, koteka na kolia ;

(II) Boyebi na bolamu, bokasi mpe nguya ya botombwami bwa misila mya bilanga ya ekolo kongo na botakala molona na molona, mbuma na mbuma, nkasa na nkasa, nzete na nzete na botalaka mbongwana ya bileko na mambi matali bo kaboli mabele na likambo songola too pakala, bakisa makoki.

(III) Kotala na lolenge la sika mambi matali bolobi mbisi na lolenge ya bokambi boyangeli elongo nganda mpe masanga ma balobi mbisi.

(IV) Kopesa maboko na mambi ma bobateli zamba ya motuya ya monene ikobombaka bikelamu mpe nkita ndenge na ndenge (HVC) na bokutoli bokati zamba isusu na lolenge la nyamu nyamu mpo ya kofandisa na bobetisi mbula, na nzela na yango, kofandisa na bolamu bopesi mbuma ya bilanga ya boumeli na boyikinyi bikelamu bizalisama.

(V) Kosilisa mambi ma bozangi biloko mpe bilya na eleko yoko to na ngonga esusu ;

(VI) Komatisa misolo mpo na mabota ya basali bilanga na kobongisa lolenge ya bango ya koyingela na makambo nzike ya botoyisi biloko mingi penza, na mabele, na mboto ya malamu, ya ntina, na kopesa mateya, mpe na bokaboli mbano na bato banso ba mipesi na misala ya bilanga.

(VII) Kobakisa milona ndenge na ndenge na lolenge ya koumela (bya bolei, ndunda, mbuma, nyama, mbisi na bikelamu bisusu ya mayi) na esobe batu bafandaka mpe na zamba ekutolama mpe batu bafandaka mpe na kati ya bitando ya zamba longola se bisika oyo ekoki kopesa ndingisa te tee eboya bobebisi ata soki moke ya zamba ;

(VIII) Kobutisa bobotisi milona mikoumela na zamba ezangi mpipo na bisobe na nzela ya myango mya boloni mbuma elongo na nzete.

(IX) Kopesa nguya mpe bokasi na boyangeli bokambi misala, botomboli, bondimi, bozongisi ndenge ya sika misala ya lokumu na liboso mpe na sima ya kopesa bozui mpe kopesa mpiko ya kosala mangomba make mpe kopani na sima ya kopesa bozui mpe kopesa mpiko ya mangomba mike mpe kompanyi (fairtrade) na ntina ya kofuta basali ya bomengo mpoya bofuti na bolamu ya basali bilanga ;

(X) Kolongola kwokoso nyoso ikopesa bozangi mabele na libaku ya myango mya boyangeli, bokaboli na semba mabele ma mboka maye ma ko fungula nzela na bosaleli yango na ngonga elayi too na bozui yango , na botalaka ata ko moto nyoso boo baloni bilanga mpe babokoli bibwele na bitando bike, lisusu baloni basali misali ndenge na ndenge ekozala bongo lolenge ya bozui mikano mikofandisa lolenga la bosali misala mya boloni mpe ya bozui bato mei bamipesi na misala mya bilanga, boloni, bobokoli bibwele na misala misusu ndenge na ndenge mikopesa nzela ya kotombola bomipesi na bosali misala mwa bilanga na myango mya sika.

(XI) Kopesa nguya mpe bokasi ya botongi masanga mpe mangomba ma boloni bilanga mpe bobokoli bibwele elongo na babola, bainga, bibosono, basi, bilenge, na bai batwa ;

(XII) Kobongisa boyangeli, bokambi mambi ma boloni bilanga ;

(XIII) Koyeba na bolamu mikakatano mpe kwokoso ya mambi ma

nzinga-nzinga na ya bomoi ya bato na likambo litali misala ma bilanga ndenge ne ndenge mpe ;

(XIV) Kopesa misolo ngonga nyoso mpoya botomboli mpe bomemi mbuma ya milona mya ekolo engebene na bozelani bosombi biloko ya bilanga libanda ya mboka.

7. MISALA MYA LIBOSO MPENZA

Myango mya mambi ma boloni bilanga na lolenge ya koumela o ekolo congo democratik elengeli bongo bokitisi mbamba mpe lolenge la bosaleli zamba na nyamu nyamu na baimboka na baibatwa bafandi mpe basaleli zamba.

Bosaleli misala mya liboso bozali na lotomo ya botosi myango mya botosi miye milandi:

I. Bopesi nguya mpe bokasi na bituka mpe masanga ma boyangeli mpe bokambi na maye ma bolandi basali misala ndenge na ndenge na eteni yoko yoko ya boyangeli, bokambi misala ;

II. Bopesi nguya, bokasi, mayele mpe bwanya na ndako ya misala na mboka (mbulamatari, mpe ya bokoko) na bosangisi mpe botomboli elongo ya ndenge nioso mibale ya boyangeli, bokambi misala bwa mbulamatari na ya bokoko (bituka mpe masanga, mangomba ma baimboka makoyangelaka mpe kokambaka tombwa ya bango ;

III. Bomisi na bomiyebi, komikamba ya baimboka ;

IV. Bobateli na bokengi mabele ;

V. Bopesi maboko na misala mikopesa lifuti mpe mikobatela na esika ya kosilisa zamba, botosi manaka ya ndelo ikaboli kaboli mabele mpe nkita izalisama ;

VI. Bopesi makoki na bato banso, na mwango mwa kokutola nyongo na misolo mipesami o ngonga ya bobandisi misala mpe bofutisi mpako bolifuti liwuti na mambi ma nzinga-nzinga ;

VII. Bopesi maboko mpe lisalisi na misala mitali boloni bilanga na bisobe ;

VIII. Bokutoli pasi mpe minioko ya misala mya bilanga na bosalelaka bisaleli bilongobani ;

IX. Bopesi nguya mpe bokasi kokolisa mayele mpe bwanya ya balakisi misala ;

X. Bondimi mpe bopanzi na bopalinginyi nsango ya mayele, bwanya mpe tekiniki ya boloni bilanga ;

XI. Bobongisi lolenge la bozui misolo ; mpe

XII. Botomboli, bosaleli mboto ya malamu ;

8. MPOYA KOKOMA NA LOLENGE LA SIKISIKI MWANGO MYA BOLONI BILANGA YA KOUMELA

Mpoya kokoma na lolenge la sikisiki mwango mya boloni bilanga ya koumela epesi liboso nzela na misala miye :

I. Koyeba na bolamu na yoko na yoko etuka bisika bya boloni ndunda, bobokoli bibwele mpe mbisi, nyama isusu ya mayi na bituka biye bizala na nguya mpe ntombwana ekasi, elongo na ndako ya mbulamatari itangemi na likambo lina, mpe kotia bango oo boso bwa mambi ma bofungoli nzela (gbagba) botomboli, bokumbi bato na biloko bya bango na nzela ya mayi, bobongisi nzela, bopasoli mpe bobongisi mingala mpe miluka mpo ya bokumbi mpe bomemi bato na biloko bya bango.

II. Kopesa mokumba na bituka mpe masanga na mangomba maye makondima boponi bisika bya botomboli milona mikoleyisaka ya boumeli engebene na lolenge ya bosaleleli mabele. Bina bituka mpe masanga biye bakonzi batelemeli mpe bakozwa mbano, bakoyangela, kokamba mpe kobatela mambi ma mabele na bozangi boyokani.

III. Bakambi misala ya tekiniki bakoyekama likolo ya bituka mpe masanga mpoya kotala makoki mpe mabongisi ya bosaleli mabele ata na ngonga moke, kofandisa makanisi ya bobombi bikela na bikelamu, kopesa bitumbu na mbeba, bosimbi na bolamu mikanda mya mbula matari na maye matali biteni bwa mabele bipesamelami pona boloni bilanga, bopesi mateya mpe boyangeli bokambemi bua sika to kopesa mpiko na masanga ma baloni mpe ba botisi bilanga.

Yoko yoko etuka na linaka lya bokaboli biteni bya nkita ya mabele na bitando bilayi na bisobe bifandisami biye bisalemi na masanga mpe bayangeli bakambi bya misala bya ndako ya mbulamatari ikoyangelaka mpe kokambaka mambi ma bokaboli mabele, milona, bolobi mbisi mpe bobokoli bibwele, mabanga ma talo, mambi ma mabele, nzinga-nzinga mpe bongo na bongo.

- Lina linaka liekemi likolo lya bokaboli mabele na bokabolikaboli biteni ya mabele ma boloni
- Ekoki kosalema liboso na eteni ya yambo elongo na bituka.
- Lolenge ya bopesi bina biteni bya mabele bisengi kosalema polele na lolenge la semba, mpe na ndingisa la mokonzi, moyangeli mpe mokambi ekolo, mpe kolengela lolenge la bosaleli mabele mapesamelami, bolandeli yango mpo bozongisi yango na maboko ma mbulamatari soki mbeba ekweyi, na mabele mapeselami libela na libela engebene na makoki mpe mabongisi ma bosaleli mango.

- Makoki mpe mabongisi makuse ya kofutela, to maye mabele ma melami mikanda na nzela makolekela na nzela botaleli yango na ngonga ya bosalisi na bofandisi misala mpe myango miye mikano mikozuama mpo ya bozongiseli baibokoko soki mosala mosalemi te;
- Mpo ya yoko yoko etando ya boloni mboto sangisa na nzete, kotala na bolamu kwokoso to makama mauti na mbongwana ya bileko ;
- Na botalaka botunaka lolenge na lolenge ya baloni bilanga, bozangi boyokani ya bobokoli bibwele, mpe ya balobi mbisi kobunda na kolona, kobongola, koteka mpe kolia ;
  Na botalaka na bolamu lolenge la boloni bilanga engebene na mambi ma sika mabalani na tekiniki na lolenge ya kolakisa.

9. BOYEBI NA BOLAMU BISIKA YA BOZWI MAKOKI TO MISOLO

Bofandisi na bolamu mwango mwa boloni bilanga na kati ya boumeli esengi bopesi na bozwi misolo na bato.

Makoki mpe mabongisi ya mona mwango esengeli kowuta mpenza mpenza na mbulamatari, bapesi mayele mpe bwanya na bapesi misolo basali misala ya bomeyi na bayi mboka mpe bayi Batwa

a. Na maye matali mbulamatari ; azali na lotomo ya :
   - Komatisa misolo mitali mambi ma boloni bilanga, engebene na

maloba mpe mbela ya Maputo : bopesi 10% ya misolo mya mbulamatari mpo ya litomba ya misala ya bilanga ;

- Kopesa solo makoki matangemi mpo ya ntombwa ya misala ya boloni bilanga (FONADA) ;
- Kokela mpe kofandisa ndako ya ebombeli misolo ya bopesi misolo ya boloni bilanga
- Kofandisa yoko misolo miko ikinya misala mya bilanga ;
- Kofandisa na bolamu mambi matali bokengi bopesi misolo na makama mpe kwokoso ewuti na misala ya bilanga ;
- Kofandisa na bolamu myango mya bopesi mpe bozwi misolo na lolenge ya sika mpe kokamba yango na misala ya boloni bilanga (ndakisa misala mya bofuti bopupulami mupepe mabe/crédit carbone) ;

b. **Na maye matali bopesi mayele mpe bwanya, bapesi misolo basengeli na kosunga mbulamatari na kokokisa manaka ma ntombwa ya bilanga engebene na mwango.**

c. **Na maye matali basali misala ya bomeyi : bazali na lotomo la :**
   - Kobutisa misolo kowuta na bango meyi na mambi matali misala mya bilanga kolandana na lolenge ya kosala misala malamu ;
   - Kopesa nzela na baloni bilanga libaku ya kodefa misolo na ndako ya ebombeli misolo ya milona ;
   - Kokamba misolo mya basali misala mya bango mei na libanda ya mboka (kofandisa misolo na nzela ya bobongisi na lolenge ya kosala misala malamu) ;

d. **Na maye matali bayi mboka na bayi batwa, bakozala na mokumba ya kosangana na mangomba ya tombwa na lolenge ya masanga masusu maye mayebani na mbulamatari, na bapesi misolo, mayele mpe bwanya mpo na botomboli ma boloni bilanga.**

10. LOLENGE YA KOLANDELA

Mambi matali bolandi misala esalemi kolandana na bondimi mwango mwa boloni bilanga na ekolo Congo Demokratiki na nzela ya mbulamatari, ndako ya mbulamatari eko yangelaka mpe ekokambaka mambi ma boloni bilanga elongo na ndako isusu ya mbulamatari etangemi na likambo lina ebyangami na kofandisa linaka lya misala sikisiki to ya liboso mpo

ya kofandisa malamu boyangeli bokambi misala mina mwango.

Bo fandisi na bolamu, yoko mopango ya bolandi misala ezali bongo fungola ya bolongi botambwisi misala mya mwango ya boloni bilanga oyo ekoumela.

Mambi matali bolandi misala misalami ekosunga boyebi na bolamu misala esalami.

Ba mbulamatari ya bituka na nzela ya bakengeli ya bituka bakozala na mosala ya kolandela manaka ma misala mya bilanga engebene na bilembo bya PAD.

LOLENGE YA MALAMU YA KO KAMBA MISALA
MYA BILANGA O EKOLO CONGO